

سعید مذبوچی^۱

مقدمه

دانستن کمیت و کیفیت تاریخ سیاسی، اجتماعی و ادبیات تحولات و تطورات برنامه درسی برای محققان و معلمان بسیار مفید است. این نوع دانستن برای میزان فهم و درک اینکه کدامیک از تغییرات مربوط به برنامه درسی تحت تأثیر ظهور نیروهای بزرگتر اجتماعی است مهم می‌باشد و خلاقیت‌ها و اصلاحات تربیتی و آموزشی را که انعکاسی از وقایع گذشته هستند به نمایش می‌گذارد. این آگاهی به طور عام بوسیله یک تحلیل نسبتاً جامع از حدود بیش از یک قرن از تاریخچه اجتماعی و سیاسی در فرایند ارتباط با حوزه برنامه درسی قابل درک است و چنین مرزبندی به طور خاص با تمرکز دقیق بر روی منابع و کتب برنامه درسی در دهه‌های مختلف و تغییرات و پیشرفت‌های اصلی که بر مدارس گذاشته است بدست می‌آید، رسیدن به این دورنما برای متخصصان علوم تربیتی و پژوهشگران مطالعات برنامه درسی بسیار ضروری است. بنابراین هرگونه تلاش برای بررسی آنچه در گذشته اتفاق افتاده است و فهم و بررسی جزئیات تغییرات و اصلاحات آموزشی بر پایه تحقیق می‌باشد (سرسون^۲، ۱۹۹۰) و به تعبیر سرسون کسی می‌تواند تاریخ بشر را به عنوان حماسه‌ای از شکست و عجز بنویسد که این شکست و ناتوانی‌ها را بشناسد و تکرار نکند (ص ۱۴۶). بنابراین نظام‌های آموزشی و مدارس نمی‌توانند مثل یک پیله منفعل و جدا افتاده از تغییرات محیط اجتماعی و سیاسی به حیات خود ادامه دهند (گونز و کلاور^۳، نقل از گلاثورن، بوسچی و وایت هد^۴ ۲۰۰۹ ص ۳).

دیرینه‌شناسی تحولات و تطورات سیاسی و اجتماعی دهه هشتم

دهه هشتم، دوره‌ای همراه باتنش، خشونت‌های سیاسی و تهدیدات بسیار می‌باشد در آمریکا نیز دولت مردان آمریکایی از حملات تروریستی و بمب گذاری و قتل عام شهروندان مستثنی نبودند و جهان به شکل نظامی و مسلح چهره حقیقی خود را نشان می‌داد. سرنگونگی شاه ایران توسط بنیانگذاران اسلامی به رهبری آیت الله خمینی از جمله شوک‌های قابل توجه بود که ملت‌های غربی را تحت تأثیر قرار داد و این مسأله موجب گروگان‌گیری و بحران برای دولت کarter شد. در سال‌های پایانی این دهه، چین به پذیرش افزایش جمعیت بیشتر و در نهایت تبدیل این کشور به قدرتی برتر در کنار قدرت‌های مطرح در اقتصاد بین‌المللی دست یافت. در سال ۱۹۷۸، اختلال در سیستم ایمنی منجر به بروز و شیوع بیماری ایدز شد و نخستین مورد این ویروس در این سال گزارش شد. فجایع هسته‌ای نیز به شکل گسترده‌ای در شعاع سه مایلی جزیره ایسلند در سال ۱۹۷۹ روی داد و این مسأله موجب ایجاد موجی از ترس و دلهره شد که می‌توان روایت داستانی آن را در فیلم سندروم چینی‌ها^۵ ملاحظه کرد (شوبرت، ۲۰۰۲، صص ۲۰۰-۱۸۵).

علی‌رغم مشکلات اجتماعی و سیاسی یادشده، فعالیت‌های قابل توجه و عظیمی در این دهه در بخش‌های هنرهای سنتی، معماری، نقاشی، علوم و تکنولوژی و موضوعات ادبی صورت پذیرفت، نام‌های شاخصی که در طول زمان برجسته شد همچون

smazbohi@gmail.com

۱. دکترای مطالعات برنامه درسی از دانشگاه علامه طباطبائی

2. Sarasun

3. Gonz & claver

4. Glatthorn & Boschee

5. The china syndrome

افراد صاحب نامی در عرصه معماری مانند کوین روش، مینورو یاماساکی، بروس گراهام، ولتون بکت، گیور گولا، راجر تیلبرت و... این دهه از جمله بزرگترین دهه‌های پیدایش آسمان خراش‌های بزرگ در شهرها و رقابت میان شهروندان برای ساخت آنها بود، دهه هشتم تبلور دهه‌ای برای روبرت تئوبالد است که به آن عصر ارتباطات یا تغییر به سمت صنعتی شدن می‌نامند. علوم و تکنولوژی تأکید بر پیشرفت در حوزه ارتباطات داشته‌اند، کامپیوترها و فضای سایبری به طور کلی موجب تحول و انقلابی بزرگ در دنیای رسانه و کسب و کار شدند و مسابقه برای سفرهای فضایی ادامه یافته و به شکل مستقیم یا غیر مستقیم بر انقلاب ارتباطات اثرگذار بوده است (شوبرت، ۲۰۰۲، صص ۲۰۵-۲۰۰).

علاوه بر این، بسیاری از مطالعات نشان داد که محیط زیست به موجب ورود ضایعات انسانی-صنعتی و استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی و انسانی در حال از دست رفتن می‌باشد و تلاش‌های وافر برای اصلاح روش‌های نادرست بهره‌وری از محیط زیست بر اساس مستندات و تحقیقات علمی صورت گرفت. نهادهای دولتی و انجمن‌های مردم نهاد در جهت حفاظت از سلامت و ایمنی محیط زیست تلاش‌های فراوانی را شروع کردند. در طول این دهه، حقوق زنان در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، اشتغال، سیاسی در سراسر جهان به جهت پشتکار و همت بالای جنبش فمینیستی بیش از پیش مطرح و مورد توجه واقع شد. حقوق جوانان، میانسالان، کودکان، بیماران روانی و فیزیکی از دیگر چالش‌های مطرح بود که روز به روز در سطح جامعه آمریکا و بسیاری از نقاط جهان ابعاد پیچیده‌تری به خود می‌گرفت و توجه به این مسأله که "آیا در بلند مدت، سطح سیارات، به واقع مکانی مناسب برای گسترش تمدن و فناوری خواهد شد یا خیر؟"

اندیشه و ادبیات مکتوب برنامه درسی (۱۹۷۰-۷۹)

دهه هشتم دوره‌ای بحران زده همراه با ظرفیت‌های بالا بود. تحقیقات و انتشارات در این دهه به فعالیت خود ادامه می‌دادند و حمایت نهادهای مالی دولتی و مردمی کوچک موجب شمار رو به رشد انتشارات علمی و مطالعات برنامه درسی به عنوان نماد ارزشگذاری حرفه‌ای شده بود. توماس کهن با ارائه کتابی با عنوان "ساختار تحولات علمی"^۱ بر اجتماعات پژوهشی پیرامون خود اثرگذار بوده است. از جمله رگ‌های حیاتی در ادبیات مکتوب دهه هشتم برنامه درسی با کتاب کوچک اما اثرگذار جوزف شواب^۲ (۱۹۷۰) با عنوان "عمل: یک زبان برای برنامه درسی"^۳ آغاز شد. شواب در این کتاب به این موضوع پرداخت که حوزه برنامه درسی روبه موت و زوال است^۴، نقد وارده به وسیله شواب بر اساس مفروضه‌هایی در خصوص زبان یا اصول پژوهش است. پژوهش‌های وی منجر به افزایش توجه به ماهیت مسائل و مشکلات برنامه درسی و ارائه راهکارها است.

نقد شواب و طرح وی البته چندان به شکل کلی جزء نقدها و نظرات منحصر به فرد این دهه نبود. نویسندگان برنامه درسی در این دهه به شدت تحت تاثیر "نو مفهوم گرایی"^۵ قرار داشتند اصطلاحی که توسط ویلیام پینار^۶ (۱۹۷۵) در این سال مطرح شد. تجربه گرایی مفهومی^۷ هم به پیگیری مطالب در حوزه انسان گرایی و مفاهیم تازه همچون توجه به مشکلات موقعیتی، لزوم تعامل با محیط برای خلق دانش، گفتگوی دیالکتیکی بین افراد برای تحول و رشد و توسعه دانش، تأکید بر انسان به عنوان موجودی که در حال شدن و تکامل می‌باشد، اولویت علاقه یا سازمان روانشناختی دیوئی از موضوعات درسی و پذیرش انواع روش‌های دانستن تأکید داشتند.

1. Structure of scientific Revolution
2. Schwab
3. The practical: A language for curriculum
4. Moribund
5. Reconceptualist
6. Pinar
7. Conceptual empiricism

مطالب منتشر شده از جانب جیمز مک دونالد و استر زارت^۱ (۱۹۷۵) با عنوان "مدارس در جستجوی معنا"^۲ به وسیله انجمن نظارت و برنامه‌ریزی درسی (ASCD)^۳ ارزشیابی کیفی: مفاهیم و موارد مورد انتقاد در برنامه درسی"^۴ (۱۹۷۸) به وسیله جرج ویلیس^۵ و "ایدئولوژی و برنامه درسی"^۶ (۱۹۷۹) به وسیله مایکل اپل^۷، همگی کمک شایان توجهی به جهات مختلف در گرد هم آمدن آنان در زیر یک چتر واحد نمود و سایر منابع و ریشه‌های فکری در کتاب "دانش، برنامه درسی و تغییر"^۸ موسگراو^۹ بر اهمیت مطالب به شکل مفهومی تأکید شده است.

نومفهوم گرایان در آغاز سرمایه‌گذاری بر روی پژوهش‌های برنامه درسی، کاربرد عملی را در نظر نداشته‌اند اما با طرح پائولو فریره در کتاب "آموزش ستم‌دیدگان"^{۱۰} (۱۹۷۰) اقدامات بسیاری در این حوزه به عنوان اولین و مهم‌ترین گام در درک چگونگی راهکارهای جدید برای فرایند تفکر پیرامون فعالیت‌های آموزشی انجام شده است. در این کتاب، فریره، ایده‌هایی را در قالب برنامه سواد آموزی برای کشاورزان ستم‌دیده در برزیل ارائه کرد.

پاینار و گرومت^{۱۱} (۱۹۷۶) در کتاب "سمت و سوی برنامه درسی ضعیف"^{۱۲} کاربرد عملی را به نسبت کاربرد فلسفی به عنوان ایده محوری و جدی در کانون تفکرات نومفهوم‌گرایی مطرح کردند و به ابعاد درونی و احساسات انسانی در برنامه درسی پرداخته شد. ضعیف^{۱۳} در این عنوان به معنای عدم استفاده از امکانات در به کارگیری احساس درونی فرد است که در هنگام یادگیری ظاهر می‌شود و تجربه برنامه درسی به صورت زیر توصیف می‌شود: پس رونده^{۱۴}، که مربوط به گذشته فرد می‌شود و حساسیت زایی نسبت به مفهوم خود در گذشته فرد است؛ پیش رونده^{۱۵}، که تصویرسازی از آینده خود فرد است، تحلیلی^{۱۶}، که حساسیت زایی نسبت به حال حاضر فرد است، بروز این سه جنبه به خودشکوفایی^{۱۷} فرد می‌انجامد. اپل و همکاران همچنین "برنامه درسی پنهان"^{۱۸} را در ادبیات برنامه درسی مطرح ساختند که در آغاز این عنوان به وسیله فیلیپ جکسون^{۱۹} در کتاب "زندگی در کلاس‌های درس"^{۲۰} (۱۹۶۸) مطرح شده بود. نمونه‌ای از رویکردهای جدید در برنامه درسی به وسیله الیوت آیزنر^{۲۱} (۱۹۷۹) در کتاب "تصوّرات تربیتی"^{۲۲} ملاحظه می‌شود. این رویکرد در رقابت بیشتری نسبت به تجربه گرایان^{۲۳} و رفتارگرایان اجتماعی^{۲۴} با طرح سنت گرایان مفهومی^{۲۵} می‌باشد و همچنین در ریشه مفاهیم هم باهم متفاوت می‌باشند در حالیکه اندیشه‌های دیوئی از فلسفه پراگماتیسم استخراج شده است، آیزنر از منظر زیبایی‌شناسانه به مقوله تربیت

1. Macdonald & Zaret
2. Schools In Search Of Meaning
3. Association For Supervision And Curriculum Development
4. Qualitative Evaluation: Concepts And Cases In Curriculum Criticism.
5. Willise
6. Ideology And Curriculum
7. Apple
8. Knowledge, Curriculum, And Change
9. Musgrave
10. Pedagogy Of The Oppressed
11. Pinar & Grumet
12. Toward A Poor Curriculum
13. Poor
14. Regressive
15. Progressive
16. Analytic
17. Self-Actualization
18. Hidden Curriculum
19. Jackson
20. Life In Classrooms
21. Eisner
22. The Educational Imagination
23. Experientialist
24. Social Behaviorist
25. Conceptual Traditionalism

توجه کرده است و به عنوان یک هنرمند تربیتی به تحقیق و تألیف پرداخته است. آیزنر استدلال می‌کند که محتوای برنامه درسی که ادراک انتقادی و حالت‌های جایگزین بازنمایی دانش را منعکس می‌کند محور و اساس آموزش معنادار می‌باشد او موقعیت‌های کیفی در ارزشیابی را برای کارکردهای خبرگی و انتقاد^۱ در هنر مفید و مؤثر می‌داند.

طبقه بندی موضوعی و محتوایی آثار

عناوین و محورهای مطرح شده در این دهه در دانشنامه‌های برنامه درسی به نسبت آشنا می‌باشد: مبانی، اهداف، رشد و توسعه، طراحی، اجرا، ارزشیابی، سازماندهی، آموزش، مواد، برنامه‌ریزی و تغییر. در ادامه نمونه‌هایی از کتب برنامه درسی در این دهه معرفی می‌شوند پراکنده از جمله واژگان کلیدی برگرفته از عناوین جهت کمک به شناسایی گرایش‌ها می‌باشند:

از سال ۱۹۷۰: بیلت (در حال ارتقا^۲)، برنز و بروکز (در حال تغییر^۳)، دال (پیشرفت^۴)، فیورسین و همکاران (نوین^۵)، از سال ۱۹۷۱: الکساندر و سیلور (فردا^۶)، الیور (بهبود) از سال ۱۹۷۲: لی و لی (فردا) از سال ۱۹۷۳: بک، کوک، کرنی (مدرن^۷) مورلی (مدرن) از سال ۱۹۷۴: هاس، بوندی و ویلز (جدید^۸) از سال ۱۹۷۷: الیور (پیشرفت) از سال ۱۹۷۸: استیو و انگلیش (در حال تغییر) و از سال ۱۹۷۹: ترامپ و میلر (پیشرفت).

متون جامع^۹ که برنامه درسی را در سطوح مختلف آموزشی مدنظر قرار داده‌اند می‌توان در سطح مدارس متوسطه: بیکر و کرن^{۱۰} (۱۹۷۲) کلارک و کلین و بورک (۱۹۷۲) ترومپ و میلر (۱۹۷۹)، متون مربوط به مدارس سطح ابتدایی، لاواتلی و کالتسونیس و مور (۱۹۷۲)، رودجرز (۱۹۷۵)، ویلز و بوندی (۱۹۷۹) کتب مربوط به سطح کودکی اولیه، پارکر (۱۹۷۲)، کوک و دال (۱۹۷۳)، مارگولین (۱۹۷۶)، سیفلدت (۱۹۷۶)، جونز (۱۹۷۷) در سطح مربوط به مدارس متوسطه، بزرگسالان و جوانان به کتب کیندر و لوکیویتز (۱۹۷۶)، کرتیز و بیدول (۱۹۷۷)، لونسبری و وارز (۱۹۷۸) اشاره کرد.

همچنین انواع دیگری از کتب تألیف شده‌اند که به روش‌های انتخاب و سازماندهی برنامه درسی مدارس اشاره دارند و این متون شامل طرح‌ها و گزارش دهی می‌باشند منابع این دامنه به نسبت متغییر است از جمله: ترنر (۱۹۷۱) یادگیری آزاد در مدارس، ویلسون (۱۹۷۱) برنامه درسی برای انواع مختلف از شیوه‌های اکتساب دانش، میلر (۱۹۷۲) فراخوان برای مدارس آینده‌نگر، موفت (۱۹۷۳) برنامه‌های درسی دانش‌آموز محور، سیلبرمن (۱۹۷۳) آموزش آزاد. کتب با موضوع پژوهش برنامه درسی از جمله جانستون و برونز (۱۹۷۰) کاربرد یافته‌های پژوهشی برای برنامه درسی مدارس ابتدایی، لاواتلی (۱۹۷۰) کاربرد پژوهش‌های پیازه در برنامه درسی کودکان، تایلر و والتن (۱۹۷۳) دیدگاه‌های متنوع در پژوهش، نوآوری و تغییر در برنامه درسی، شیپ من، بولام و جنکینز (۱۹۷۴) بر روی یک مطالعه موردی از تغییر برنامه درسی، ویلیس (۱۹۷۸) رویکردهای کیفی در پژوهش و ارزشیابی برنامه درسی، اپل (۱۹۷۹) تحقیق بر روی انواع دانش و ارتباطات کلاسی به وسیله برنامه درسی، گودلد و همکاران (۱۹۷۹) در جستجوی علکردهای برنامه درسی مدارس.

1. *Connoisseurship And Criticism*
2. *Improving*
3. *Changing*
4. *Improvment*
5. *Renewal*
6. *Tomorrow*
7. *Modern*
8. *New*
9. *Synoptic Text*
10. *Becker & Cornett*

بیو شامپ از جمله پژوهشگرانی است که سومین ویرایش کتاب "تئوری برنامه درسی"^۱ را در سال ۱۹۷۵ ارائه کرد و در آن رویکرد سیستم گرایی را که مثال خوبی برای مباحث برگرفته از تئوری پردازی می‌باشد را مطرح کرد و برنت در سال ۱۹۷۸ کتابی با عنوان مبانی فلسفی برنامه درسی را تألیف کرد که در آن دو دیدگاه در این رابطه تشریح شده است .

جمع بندی و کلام پایانی

شناخت عمیق زمان گذشته و حال پیش‌نیاز حیاتی برای تدوین، تولید و اجرای برنامه درسی و آینده پژوهی در حوزه مطالعات برنامه درسی می‌باشد، تا آنجا که هم افق با تانر با طرح پدیده بی‌تاریخ گرایی^۲ می‌توان گفت، غفلت از تاریخ و بسترهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی برنامه درسی، یعنی فقدان وجدان تاریخی پژوهشگر و بی‌توجهی به پیشرفت، توسعه، بالندگی و نقّادی در برنامه درسی می‌باشد. در بررسی و دیرینه شناسی اندیشه و ادبیات مکتوب دهه هشتم از قرن بیستم میلادی، مباحث و موضوعات نوین و تازه در برنامه درسی شناسائی و ارائه شدند، شدت و تنوع این آثار به عنوان یک شاخص علمی در ارزش‌گذاری حرفه‌ای، مهم و قابل توجه می‌باشد، اگر تکثر و تنوع اقبال، اصرار و ابرام توزیع این مباحث و موضوعات به عنوان یک شاخص مطرح باشد، آنگاه به نظر می‌رسد که عنوان یا برچسب "رو به موت یا زوال"^۳ برنامه درسی به وسیله شواب در آغاز دهه هشتم، منسوخ و مغلوب این شاخص علمی شده باشد. با این وجود ما نیازمند بازتاب پرسش‌های بسیاری در این خصوص به صورت جدی‌تر هستیم. قابلیت دفاع از چنین بازتابی خود به شدت ریشه در دانش و تلاش محققان گذشته دارد که هم به شکل نظری و هم کاربردی به این مقوله پرداخته‌اند. پرسش‌هایی از این قبیل که: آیا چگونگی انجام رویدادهای موضوعی و ارائه منابع معتبر علمی در طی یک دوره زمانی می‌تواند موجب رشد برنامه درسی از طریق این متون شود یا خیر؟ معیار ارزش سنجی موضوعات ارائه شده در برنامه درسی چیست؟ ابعاد متناسب این مباحث در کنار هم به شکل یک راهکار معنادار چیست؟ چه جوانبی به شکل مستقل عمل کرده و دارای ارزش هستند؟ آیا تحقیقات در قالب برنامه درسی می‌تواند مزایای مستقیمی را به نظام آموزشی و یا سایر سازمان‌های آموزشی پیشنهاد نماید؟ محتوای این متون، ایده‌ها، پروپوزال‌ها، ثبت عملکردها که باید همگی تبیین و مشخص گردند، چیست؟ آیا محتوای ایده‌ها، طرح‌ها، عملکردها، پروژه‌های تجسمی می‌توانند موجب شفافیت عملکرد برنامه درسی و بازدهی آنان در آینده گردند؟ با توجه به تعریف ارائه شده از تربیت به عنوان مثال از جانب دیوئی، آیا معانی این تجربیات می‌تواند کمک مستقیمی به تجربیات آموزشی زیست شده در تحقیق و عمل باشد یا خیر؟

علاوه بر این نویسندگان و محققان اینگونه استدلال کرده‌اند که برنامه درسی نمی‌تواند از طریق فعالیت‌های صرفاً منطقی و استدلالی قابلیت مفهوم پردازی در نظر و اجرای در عمل را داشته باشد، در این میان فاکتورهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست - محیطی نیز در این دامنه جای گرفته است.

Bibliography of Curriculum Books 1970–1979 Referencese &

- Apple, M. W. (1979). Ideology and curriculum. London: Routledge and Kegan Paul
- Brent, A. (1978). Philosophical foundations for the curriculum. Winchester, MA: Allen and Unwin
- Eisner, E. (1979). The educational imagination: On the design and evaluation of school programs. New York: Macmillan

1. Curriculum Theory
2. Ahistorical Posture
3. Moribund

- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Continuum
- Glatthorn, A., Boschee, F., White head, B. (2009). "Curriculum leader ship: Strategies for Development and Implementation", second Ed, Thousandoaks, SAGE, Inc
- Macdonald, J. B., & Zaret, E. (Eds.).(1975). *Schools in search of meaning*. Washington, DC Association for Supervision and Curriculum Development
- Miller, B. (1972). *The humanities approach to the modern secondary school curriculum*. New York Center for Applied Research in Education
- Pinar, W. F., & Grumet, M. R. (1976). *Toward a poor curriculum: Introduction to the theory and practice of currere*. Dubuque, IA: Kendall/Hunt Publishing Company
- Sarason, S. (1990). *Culture of the school and the problem of change*. Boston Allyn & Bacon
- Schubert, W. et al. (2002). *Curriculum Books: The First Hundred Years*, 2nd edition, New York: Peter Lang publication. Chapter Eight : Curriculum Literature And Context(1970-1979)
- Schwab, J. J. (1970). *The practical: A language for curriculum*. Washington, DC: National Education Association
- Turner, J. (1971). *Making new schools: The liberation of learning*. New York: David McKay Company
- Willis, G. (Ed.). (1978). *Qualitative evaluation: Concepts and cases in curriculum criticism*. Berkeley CA: McCutchan Publishing Company